

A budapesti Egyetemi Könyvtár antikvaállományának feldolgozási munkálatai

Első tanulságok

2020 novemberében egy, az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár (a továbbiakban: ELTE EKL) régi könyves állományának feldolgozottsági és digitalizálási mértékéről szóló megbeszélésen merült fel először, hogy a 16. századi (antikva) gyűjteményt újra kellene katalogizálni. A gyűjtemény széles körű felmérése során megállapítást nyert, hogy a jelenlegi elektronikus katalógus nem tartalmaz a kutatók számára megfelelő mennyiségű és minőségű adatot, ezért szakmai döntésünk alapján 2021 januárjában megkezdődött az antikvagyűjtemény újrakatalogizálása két fő régi könyves könyvtárossal.

Jelen tanulmányban először az antikvagyűjtemény történetét, egyedi jellemzőit és feldolgozásának irányelveit járjuk körbe, majd a katalogizálás során használt (részben speciális) mezőket, használatukat, valamint a kutathatóságban betöltött szerepüket mutatjuk be. Végül kitérünk arra, hogy a tanulmányban bemutatott részletes feldolgozás milyen előnyökkel jár humán- és egyéb erőforrások terén.

Az antikvagyűjtemény története

Az ELTE EKL ma ismert antikvaállománya, amely az 1501 és 1600 között nyomtatott könyveket tartalmazza, az évszázadok során organikusan fejlődött, alapvetően három nagyobb forrásból nyerte el mai összetételét. Alapja az úgynevezett ő-, vagy másik néven *antiquissima* állomány, amely a könyvtár jogelődjeként funkcionáló nagyszombati (ma Trnava, Szlovákia) jezsuita kollégium könyvtárának köteteit foglalja magában. Ennek részét képezik az 1580 és 1605 közötti beszerzések is, amikor a kollégium nem Nagyszombatban, hanem előbb Znióváralján (1586–1598; ma Kláštor pod Znievom, Szlovákia), majd Vágsellyén (1598–1605; ma Šaľa, Szlovákia) működött. Az őállomány kötetei tehát már a 16–17. században a nagyszombati jezsuiták birtokában voltak, és a nagyszombati egyetem 1635-ös alapításakor a könyvtár részét képezték.¹ A gyűjtemény ezt követően különböző

¹ Néhány fontosabb szakirodalom az őállományról: Dümmerth Dezső: A budapesti Egyetemi Könyvtár gyűjteményének keletkezése (1561–1635). = Magyar Könyvszemle, 79. évf. 1963. 1–2. sz. 43–58. p.; Uő.: A Budapesti Egyetemi Könyvtár állományának alapjai: az Antiquissima-gyűjtemény I–II. kollekcója (1586–1605). = Magyar Könyvszemle, 80. évf. 1964. 4. sz. 292–309. p.; Uő.: Az Antiquissima-gyűjtemény III. kollekcója. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, MS G 843.; Knapp Éva: A budapesti Egyetemi Könyvtár 1635 előtti őállományának újabb húsz kötete. = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, 16. 2014. 55–103 p.; Farkas Gábor Farkas: A nagyszombati egyetemi könyvtár az alapításkor. Szeged, Scriptorum Rt. 2001. 258. p.

történelmi események folyamánként két alkalommal is nagyszámú kötettel bővült. Egyrészt a 18. század végén, amikor II. József 1782-es abolíciós rendeletével megtiltotta az oktató vagy gyógyító tevékenységet nem végző szerzetesrendek és rendházak működését. A kolostorok elkobzott könyvanyaga a szekuláris, világi könyvtárakba, legnagyobb részben az Egyetemi Könyvtárba áramlott,² így tett szert a könyvtár többek között középkor végi magyar nyelvű kódexeire is.³ Másrészt a 20. század közepén (1950-től) államosított szerzetesi vagyon egy része is utat talált az Országos Könyvtári Központon keresztül az Egyetemi Könyvtárba.⁴ Az 1950-es éveket követően a gyarapodás lelassult, jelentős változások nem történtek, a könyvtár antikvaállománya csak kis mértékben bővült ajándékozások, hagyatékok és vásárlások útján.

A könyvtáron belüli feldolgozási munkák különböző szakaszainak egymástól eltérő szempontjai miatt az antikvák több, egymástól eltérő, modern jelzettel is rendelkeznek. A korábban a jezsuiták által használt jelzeteleési rendet a 19. században az egységes szakjelzet váltotta fel, ekkor látták el ilyen azonosítóval az antikva köteteket is (pl. Fa 4606).⁵ A szakjelzetet egységesen alkalmazták a könyvtár összes dokumentumán, és az antikvák esetében hosszú ideig nem is alakítottak ki különgyűjteményt. Ennek megfelelően az 1501 és 1600 között nyomtatott kötetek hosszú ideig nem alkottak összefüggő egységet, semmilyen módon nem különültek el a modern könyvektől. Ez az elkülönítés, ezáltal a mai antikvagyűjtemény létrejötté a 20. század közepén indult meg: 1946-ban – főleg Pray György 1780-as katalógusa alapján⁶ – elkezdték leválogatni az 1501 és 1550 között nyomtatott könyveket, és kialakították az úgynevezett *vetustissima* gyűjteményt. A kiadványok új jelzettel kaptak, amely a Vet. rövidítésből, a kiadási év

² Tóth András: Az Egyetemi Könyvtár története a szerzetesrendek feloszlataása korában (1773–1790). = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, 3. 1966. 101–145. p.; Tóth András – Vértesy Miklós: A Budapesti Egyetemi Könyvtár története (1561–1944). Budapest, Egyetemi Könyvtár. 1982. 59–87. p.

³ Pl. a *Nádor*- (Cod. Hung. 1), a *Winkler*- (Cod. Hung. 2) és a *Weszprémi-kódexet* (Cod. Hung. 8) 1801 körül Winkler Mihály gödrei plébános, címzetes pécsi kanonok ajándékozta az Egyetemi Könyvtárnak, a *Cornides-kolligátum* tagjai (biztosan: Cod. Hung. 3, Cod. Hung. 4, Cod. Hung. 4a, Cod. Hung. 5; valószínűleg: Cod. Hung. 6, Cod. Hung. 7) pedig ismeretlen úton, de szintén a pozsonyi klarissza apácáktól kerültek a könyvtárba. A magyar nyelvű kódexekről és későbbi sorsukról I. Madas Edit szerk.: „Látjátok feleim...”: magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig. Budapest, OSZK. 2009.

⁴ Az Országos Könyvtári Központtól és az államosított szerzetesi vagyonról I. Wix Györgyné: A szerzetesi könyvtárak sorsa Magyarországon 1950–1952. Budapest, OSZK. 1997.

⁵ Tóth András – Vértesy Miklós: A Budapesti Egyetemi Könyvtár története... (2. lábjegyzet). 269–277. p. A jelzett kötet: Clichtove, Josse: In hoc opusculo contentae introductiones in terminos, in artium divisionem, in suppositiones, in praedicabilia, in divisiones, in praedicamenta, in librum de enuntiatione, in primum priorum, in secundum priorum, in libros posteriorum, in locos dialecticos, in fallacias, in obligationes, in insolubilia. Parisiis, apud Simonem Colinaeum. 1530.

⁶ [Pray György]: Index rariorum librorum Bibliothecae Universitatis regiae Budensis, 2 köt. Budae, typis regiae Universitatis. 1780–1781.

utolsó két számából és egy sorszámából állt (pl. Vet. 30/23).⁷ 1959-ig nagyjából 1 500 kötetet válogattak le, de az állomány ezt követően is rendszeresen bővült.⁸ A munka eredményeként az 1550-ig kiadott, *vetustissima* jelzettel ellátott antikvakötetek már különgyűjteményt alkottak (kb. 4 000 kötet), az 1551–1600 közötti nyomtatványok viszont továbbra is megmaradtak a szakjelzetes állományban.

Ebben változás csak a 2000-es évek elején történt. 2001 októberére az Egyetemi Könyvtár nagyraktárából leválogatásra került a 16. századi nyomtatványok teljes szakjelzetes (A–J) és a 900 000-es jelzetű állományban található része, és felmérték a kigyűjtött kötetek állapotát is. Ekkor még nem alakították ki az új raktári rendet, és nem vezettek be új jelzetet sem az összes 16. századi nyomtatványra, mivel ennek személyi és tárgyi feltételei nem voltak adottak.⁹ Az új raktári rend eredményeként nem sokkal később egyesítették az újonnan leválogatott könyveket a már meglévő *vetustissima* gyűjteménnyel, kialakítva a ma ismert antikvagyűjteményt, amelyet az Egyetemi Könyvtár Kéziratok és Régi Nyomtatványok Tárában helyeztek el. A teljes 16. századi állomány átjelzetezése 2002-ben történt meg, melynek során mindegyik önálló fizikai egységet numerus currens antikva jelzettel látták el (pl. Ant. 1451).¹⁰

A szakjelzet, a *vetustissima* és az antikva jelzet mellett az antikvaállomány bizonyos kötetei más különgyűjteményi vagy egyéb jelzettel is rendelkezhetnek. Ezek közül a legfontosabbak: az ősállományba tartozó kötetek jelzetei (pl. Ant. Tur. I/27),¹¹ a magyar vonatkozású kötetek jelzetei (pl. MV 102),¹² az aprónyomtatványok jelzetei (pl. Any. 133),¹³ a régi metszetszobában elhelyezett

⁷ A jelzett kötet: Clichtove, Josse: In hoc opusculo contentae... (5. lábjegyzet). A kötet az 1530-ban megjelent nyomtatványok közül a leválogatás során a 23-as sorszámot kapta, így jött létre a *vetustissima* jelzete.

⁸ Vértesy Miklós: *Vetustissima* gyűjtemények, *vetustissima* katalógus. = Magyar Könyvszemle, 75. évf. 1959. 3. sz. 292–294. p.

⁹ Farkas Gábor Farkas: Antikva-program. 2001. szeptember 14. Iktatószám: ELTE 875/2001 T-85.; Bene Sándorné: A Budapesti Egyetemi Könyvtár *vetustissima*-gyűjteménye – a feldolgozó munka tükrében. = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, 11. 2003. 15–26. p.

¹⁰ Beszámoló jelentés az ELTE Egyetemi Könyvtár 2002. évi munkájáról. 2003. 5–6. p. <http://hdl.handle.net/10831/54830> (2022. április 25.). A jelzett kötet: Clichtove, Josse: In hoc opusculo contentae... (5. lábjegyzet).

¹¹ Clairvaux-i Szent Bernát: *Melliflui devotisque doctoris Sancti Bernardi abbatis Clarevalensi Cisterciensis ordinis Opus praeclarum suos complectes sermones de tempore de sanctis, et super cantica canticorum ...*. Parisius, a Johanne Parvo. 1513. Mai jelzete: Ant. 1473.

¹² Cuspinianus, Johannes: *Oratio protreptica Ioannis Cuspiniani ad sacri Ro. imp. principes et proceres, ut bellum suscipiant contra Turcum cum descriptione conflictus, nuper in Hungaria facti, quo periit rex Hungariae Ludovicus, et qua via Turcus Solomet ad Budam usque pervenerit ex Albagraeca, cum enumeratione clara dotium, quibus a natura dotata est Hungaria, cum insertione multarum rerum annotatu dignissimarum ...*. Viennae Austriae, per Ioannem Singrenium. [1526?]. Mai jelzete: Ant. 1292.

¹³ Zütphen, Heinrich von: *Etlich Punkten und namhafftige Artickel, den Gelaubenn und alles christenlich Wesen betreffend, durch Henricum Zupfanien ainem ietlichen und alles christenlichen*

kötetek jelzetei (pl. Msz 72 vagy M 72),¹⁴ a Halotti beszédek jelzetei (pl. Halotti beszédek 444 vagy HB 444)¹⁵ és a régi könyvek ugró numerus currens (pl. R 031965).¹⁶ Mindenre kiterjedő nyomtatott katalógus ugyan mind a mai napig nem készült az állományról, de az antikvák iránt érdeklődő olvasók az online katalóguson (<https://opac.elte.hu>) kívül számos korábbi könyvtári forrásra is támaszkodhatnak: az Egyetemi Könyvtár digitalizált alap- (<http://edit.elte.hu/ulibca>) és helyrajzi katalógusára (<http://edit.elte.hu/pedigre>), a vetustissima naplókra,¹⁷ a vetustissima gyűjtemény katalóguscéduláira,¹⁸ a *Catalogus antiquára*,¹⁹ valamint az antiquissima állomány cédulakatalógusára.²⁰

2021 végén az Egyetemi Könyvtárban az utolsó antikva jelzet az Ant. 7504, vagyis a könyvtárban összesen 7 504 kötetben 10 353 16. századi mű található. Ezek számítógépes feldolgozása 2003-ban, egy hosszú előkészítő folyamatot követően indult meg. Ebben az évben elsőként a digitális leltári nyilvántartás készült el a Horizon integrált könyvtári rendszerben, amely akkor 9 635 antikvarekordot tartalmazott. A gyűjteményt a könyvtár 2003. november 18-án egy országos rendezvény keretében mutatta be a közönségnek, és *Antikvák az Egyetemi Könyvtárban* címmel kiállítást is szervezett.²¹ A dolgozók egyéb feladatai miatt²² a gépi feldolgozás lassan haladt, 2006-ban 9 517 leltárkönyvi adat mellett 1 152

stats ain klaren Grund und Bericht begert zu haben, vast nutzlich zulesen unnd betrachten. [Augsburg], [Simprecht Ruff]. [1525]. Mai jelzete: Ant. 1281.

¹⁴ Modius, Franciscus: Cleri totius Romanae ecclesiae subiecti: seu, pontificorum ordinum omnium omnino utrisque sexus, habitus, artificiosissimis figuris, quibus Francisci Modii singula octosticha adiecta sunt, nunc primum a Iudoco Ammano expressi ... addito libello singulari ... in quo cuiusque ordinis ecclesiastici origo, progressus et vestitus ratio breviter ex variis historicis delineatur. Francoforti, sumptib. Sigismundi Feyrabendi, ex officina Martini Lechleri. 1585. Mai jelzete: Ant. 7358.

¹⁵ Lazius, Wolfgang: Laudatio funebris in exequiis Rom. Hungariae Bohemięque, etc. reginae ... Annae ... Ro. cęsarıs, Ferdinandi, hoc nomine primi, Hungariae, Bohemiae etc. regis ... coniugis ... die XIII. Februarii, anno M. D. XLVII. Viennae Austriae, heredes Syngrenii. [1547]. Mai jelzete: Ant. 1915.

¹⁶ Melanchthon, Philipp: De officio principum, quod mandatum Dei praecipiat eis tollere abusus ecclesiasticos, item Christianis an liceat litigare in iudicio, ad haec, de arbore consanguinitatis et affinitatis, sive de gradibus. Basileae, per Balthasarem Lasium. 1540. Mai jelzete: Ant. 1519.

¹⁷ Egyetemi Könyvtár Kézirattára, MS J 508–510.

¹⁸ Egyetemi Könyvtár Kézirattára, MS J 419–420.

¹⁹ Cat. antiqua. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, MS J 433.

²⁰ Egyetemi Könyvtár Kézirattára, MS J 532.

²¹ Sipos Anna Magdolna összeáll.: Beszámoló jelentés az ELTE Egyetemi Könyvtár 2003. évi munkájáról. 2004. 5–6. p. <http://hdl.handle.net/10831/54831> (2022. április 25.); Farkas Gábor Farkas: Az Egyetemi Könyvtár antikva-gyűjteménye: egy kiállítás margójára. = Könyvtári Figyelő, 14. (50.) évf. 2004. 1. sz. 44–53. p.

²² Például 2004-ben válogatták le az összes 1801 előtti dokumentumot, így a barokk és a 18. századi gyűjteményt is. Szőgi László összeáll.: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának szöveges beszámolója a 2004. évi költségvetési évről. 2005. 2. p. Iktatószám: ELTE 271/2005 T-85. <http://hdl.handle.net/10831/54832> (2022. április 25.).

teljes műleírás készült el.²³ A kolligátumok miatt egy kötethez több bibliográfiai egység is tartozhat, a 2006-os adat alapján addig az első 899 kötet feldolgozása történt meg (Ant. 0001–0899 tartomány). 2007-ben a feldolgozók az Ant. 1000,²⁴ egy évvel később, 2008-ban pedig az Ant. 1166 jelzetű kötetig jutottak el.²⁵ A következő években az éves beszámolókból a konkrét szám adatok hiányoznak, az elektronikus katalógus 2019-ben már 1 435 antikvakötet részletes leírását tartalmazta (Ant. 0001–1176 és Ant. 7241–7499 tartományok). 2020-ban és 2021-ben jelen tanulmány szerzői dolgoztak fel négy újonnan leválogált kötetet (Ant. 7501–7504).

Ennek megfelelően a 2021 januárjában megkezdett rekatalogizálás előtt a következőképpen állt a feldolgozottság. Ha nem számítjuk az utolsó, Ant. 7504 jelzetű nyomtatványt, amelyet 2021-ben emeltünk ki a nagyraktári anyagból, akkor összesen 7 503 antikva kötetről volt tudomásunk a könyvtárban. Ebből 1 438 kötet részletes számítógépes leírása készült el, 6 065 kötet esetében azonban csak a Horizon napló moduljának rövidített leírásait töltötték át az Aleph katalogizáló moduljába (Ant. 1177–7240 és Ant. 7500). Vagyis: részletes leírás a dokumentumok 19,9%-áról készült, 80,1%-ról nem. 2021 januárjától december 1-ig 584 további kötetet dolgoztunk fel, így jelenleg az Ant. 0001–1760, az Ant. 7241–7499 és az Ant. 7501–7504 tartományban lévő antikvák pontos adatai érhetőek el az online katalógusban.

A feldolgozást alakító külső tényezők

Miért is a címben hangsúlyozott *kutatócentrikusság* vált az egyik vezérfonallá az antikvagyjtemény katalogizálási elveinek kialakításában? Ennek okát az Egyetemi Könyvtár használóinak körében és állományának összetételében találjuk meg: utóbbi jelentős hányadát a 25 muzeális gyűjtemény teszi ki.²⁶ Az utolsó átfogó felmérés 2013-ban hozzávetőlegesen 162 000 bibliográfiai egységre becsülte a muzeális dokumentumok nagyságát, melynek értéke 36 235 millió forint.²⁷ Ezt követte egy 2017-es, majd 2020-as felmérés, amelyeknek az adatok

²³ Szögi László összeáll.: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának szöveges beszámolója a 2006. évi költségvetési évről. 2007. 3. p. Iktatószám: ELTE 216/2007 T-85. <http://hdl.handle.net/10831/54835> (2022. április 25.).

²⁴ Kálóczi Katalin összeáll.: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának szöveges beszámolója a 2007. évi költségvetési évről. 2008. március 25. 14–15. p. <http://hdl.handle.net/10831/54837> (2022. április 25.).

²⁵ Beszámoló jelentés az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár 2008. évi munkájáról. 2009. 17. p. <http://hdl.handle.net/10831/54838> (2022. április 25.).

²⁶ A gyűjtemények a következők: Kódexek, Kódextöredékek, Szakrendbe sorolt kéziratok, Hevenesi-, Kaprinai-, Pray-gyűjtemény, Diplomatarium Autographum, Litterae et epistolae originales, Tudós levelezés, Céhlevelek, Disszertációk, Kéziratfordítások, Mikrofilmek, Mikrofiche-ek, Ősnyomtatványok, Antikvák, Barokk-gyűjtemény, 18. századi gyűjtemény, Régi Magyar Könyvtár I-II-III., Rariora Hungarica, Kisnyomtatványok, Párttörténeti gyűjtemény, Metszettár.

²⁷ Kálóczi Katalin: Az Egyetemi Könyvtár vezetésének átadása-átvétele 2013. június 30-i hatállyal. Feljegyzés. = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, 17. 2018. 130–136. p.

frissítése és kiegészítése volt a célja. A 2017-es felmérésnek már kiemelt részét képezte az elektronikus katalógusban található rekordok mennyiségének, a feltárás mélységének, illetve a digitalizálás mértékének ellenőrzése is, ezt a 2020-as felmérés tovább pontosította. A meglehetősen tagolt muzeális állomány része az 1501 és 1600 között nyomtatott nem (vagy legfeljebb tematikájukban) hungarikum dokumentumokat magába foglaló antikvagyűjtemény.

Felsőoktatási és nyilvános könyvtár lévén az Egyetemi Könyvtár használoi-nak egyik speciális csoportját adják azok, akik a muzeális gyűjteményt tudományos munkájuk részeként kutatják. Ők többnyire az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatói, kutatói és hallgatói (jellemzően doktori hallgatók), továbbá egyéb intézményekből és külföldről érkező oktatók, kutatók és doktoranduszok. A használati szabályzat engedélyhez kötött helyben használatra biztosít lehetőséget ezekben az esetekben.²⁸

A használati napló alapján 2015–2019 között évente átlagosan 2 963 alkalommal kértek ki az olvasók a muzeális állományból (amelybe a kéziratok és régi nyomtatványok is beletartoznak), 2020-ban pedig összesen 3 041 alkalommal használták helyben. A digitális másolatok kéréséről ezt írja a – már pandémiában érintett – 2020-as beszámoló: „A külső kutatók száma markánsan lecsökkent, hiszen alig volt lehetőségük a Kutatóterem használatára, és a kutatósaikhoz inkább digitális formában kérték az anyagot.”²⁹ Ez az időszak tehát azt is megmutatta, hogy nemcsak a külföldi kutatók miatt fontos az elektronikus katalógus muzeális gyűjteményre vonatkozó adatainak naprakészen tartása és távoli elérése, hanem az ilyen, előre nem látható esetekben a hazai használók számára is megnövekedett fontossággal bír az egyes példányok részletes (majdnem tudományos igényű) feltárása.

Láthatjuk tehát, hogy egyfelől egy nagy és speciális jellemzőkkel bíró állományrész, illetve ennek a tudományos igényű használói köre is formálja a muzeális dokumentumok feldolgozásának szempontjait. Másfelől a feldolgozásnak külső és belső szabályoknak is meg kell felelnie, amelyekkel a használói igényeket is össze kell hangolni. A muzeális állomány feldolgozására vonatkozó egyik legfontosabb szabályzat a 22/2005. (VII. 18.) NKÖM rendelet a muzeális könyvtári dokumentumok kezelésével és nyilvántartásával kapcsolatos szabályokról. Ezen rendelet 2. § (1) pontja kimondja (kiemelés tőlem, RKJ): „A nyilvántartás

²⁸ „A muzeális dokumentumok csak helyben használhatók, amennyiben azt állapotuk megengedi. A facsimile formában vagy digitális változatban hozzáférhető dokumentumok eredetiben csak az adott tagkönyvtár vezetőjének engedélyével használhatók, a kutatás számára is.” ELTE EKSZ SZMSZ 3. függelék 4. § (2).

²⁹ Kulcsár Szabó Ernőné Gombos Annamária összeáll.: Beszámoló az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat és az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár 2020-ban végzett munkájáról. Budapest. 2021. február 28. 26–27. p. <http://hdl.handle.net/10831/54860> (2022. április 25.). A korábbi évek számai: 2017: 4503 db; 2018: 2056 db; 2019: 2249 db.

tartalmazza – az egyedi nyilvántartású dokumentumokra vonatkozó adatokon felül – az egyes példányokra vonatkozó *részletes* leírást, valamint a dokumentum *muzeális jellemzőit*.³⁰ Ez azt jelenti, hogy minden olyan sajátosságot fel kell tüntetni a rekordban, ami megállapítható a példányról. Ugyan a rendelet nem részletezi, de az azonosíthatóság érdekében egy részletes leírás során legalább a következő jellemzőket szükséges feltüntetni: a példány hiányait és többleteit, mellékleteit, tulajdonosi bejegyzéseit, széljegyzeteit és a köttetésére vonatkozó információkat. Ezek feltüntetésének mikéntjét a *KSZ/6 Bibliográfiai leírás. Régi nyomtatványok* című szabályzat adja meg.

Az Egyetemi Könyvtárra muzeális dokumentumok tekintetében az ELTE-n belüli szabályozásból két pont vonatkozik: az ELTE SZMSZ 8. sz. melléklete az Egyetemi Könyvtári Szolgálat Szervezeti és Működési Szabályzata 7.§ (1) c) alpontja³⁰ és a 7.§ (2) t) alpontja,³¹ továbbá az ELTE EKSZ SZMSZ 3. függeléke (Szabályzat a muzeális értékű dokumentumok kezelésére és feldolgozására az Egyetemi Könyvtári Szolgálat tagkönyvtáraiban) és az ELTE EKSZ SZMSZ 3. függelékének csatolmánya (A muzeális dokumentumok kezelése és megóvása). Az utolsó, csak a fizikai kezelésre és megóvásra vonatkozó szabályzaton kívül a többi említett alpont és függelék „szakszerű feldolgozást” ír, így a már említett külső szabályzatok (22/2005. [VII. 18.] NKÖM rendelet és KSZ/6 bibliográfiai szabályzat) hatáskörébe utalja a részleteket.

A feldolgozás részleteinek kialakítása során tehát elsősorban a rendelet és szabályzatok által kijelölt elvárásoknak kívántunk eleget tenni, ezen túlmenően pedig a használói elégedettség növelése érdekében a kutatói igényeket is figyelembe vettük. A tanulmány következő fejezetében a kialakított feldolgozás menetét mutatjuk be, végighaladva mindazon adatokon és információkon, amiket egy leírás során feltüntetünk. Az adatokhoz minden esetben megadjuk az ELTE-n is használt MARC21 szabvány kapcsolódó mezőit, almezőit is.

A feldolgozás menete: feltüntetett adatok és speciális mezők

A feldolgozás történetisége során említett fordított munkarend, miszerint a könyvtár által akkor használt integrált könyvtári rendszer, a Horizon napló moduljának rövidített leírásait töltötték be a katalogizáló modulba, arra volt jó, hogy hirtelen nagyszámú kötet leírása minimális adatokkal elérhető legyen a katalógusban. Arra viszont nem volt és nem is lehetett alkalmas, hogy teljes egészében kiváltsa

³⁰ „Az EKSZ minden tagkönyvtára ellátja az alábbi feladatokat: [...] c) az 1800. december 31. előtt keletkezett muzeális dokumentumok egységes és szakszerű feldolgozása”. ELTE EKSZ SZMSZ 7.§ (1).

³¹ „Az Egyetemi Könyvtár mint az Egyetem központi könyvtára és információs központja – az SZMR 34.§ (2) és (3) bekezdésében meghatározott feladatain túl – végzi az EKSZ számára: [...] t) az 1800. december 31. előtt keletkezett muzeális dokumentumok egyéges és szakszerű feldolgozásának ellenőrzését”. ELTE EKSZ SZMSZ 7.§ (2).

a leírásokat. Hangsúlyoznunk kell, hogy a feltárást maguk az érintettek sem gondolták befejezettnek, de nem voltak adottak a feltételek ahhoz, hogy részletes leírás készüljön az összes antikváról.³² Ha ránézünk egy ilyen, a naplóból betöltött leírásra (l. 1. ábra), mindössze a következő adatokat találjuk: 1. korábbi és jelenlegi jelzetek (090-es mező); 2. szerző (100-as mező); 3. rövidített cím (245-ös mező); 4. kiadási év (260-as mező); 5. rendszerinformációk (583-as, 925-ös és 949-es mező). Az összes többi adat (pl. a kitöltetlen fizikai jellemzők) későbbi, gépi, illetve manuális kiegészítés eredménye (erről részben l. a tanulmány későbbi részében).

Rék.tej	001	-----	*****cam**22001935c*4500
Rék.szám	005	-----	000202031
Dátum	005	-----	20100311105500.0
Jeu., int.	008	-----	040120s1547*****000*0*lat*d
Katal. forrása	040	a	ELTE
		b	hun
Ayeváda	041	0	lat
Hely. rakl. sz.	090	a	Ant. 1915
Hely. rakl. sz.	090	a	Ae 5653 (régí jelzet)
Hely. rakl. sz.	090	a	Vet. 47/11 (régí jelzet)
Hely. rakl. sz.	090	a	HB 444 (régí jelzet)
Személy - IT	100	1	Lazius, Wolfgang 1514.1565
Cím és szerz.	245	10	a Laudatio funebris.
Megjelenés	260	c	1547
Terj./fiz. jeü	300	a	XXXX 1? cm
Művelettrü.	583	c	jav: 10/03/11
		k	FE
Dök. típus	598	a	könyv
Gyűjt. adat	595	a	antikva
Leírójy	850	a	BZ
Feladányintó	949	b	Ant1915
		k	RNYO
		l	B2
		s	f
		t	R
		x	Ant. 1915
Közös kataló	925	a	Feltöltve
Bázis	BAS	a	MOKKAR

1. ábra. Az Ant. 1195 jelzetű kötet korábbi leírása

Jól látható, hogy e betöltés után nagyon kevés adat állt a katalógushasználók rendelkezésére, de még ennél is nagyobb problémát okoznak azok a megbízhatatlan adatok, amelyek a kereshetőséget tovább rontják. A példányok ugyan benne vannak az integrált könyvtári rendszerben, ezáltal elméletileg kereshetők, azonban a leírások esetében éppen a kutatócentrikusság és azonosíthatóság elve sérül, a szolgáltatás nem elégíti ki az alapvető igényeket. Jelenleg a katalógusban található rövidített leírások szinte csak arra alkalmasak, hogy ha valaki pontosan tudja egy kötetről, hogy megvan a könyvtárban, és ismeri annak a jelzetét is, akkor elektronikusan is ki tudja kérni. A következőkben ezt két oldalról bizonyítjuk. Egyrészt a hibás és hiányos MARC-mezőket vesszük számba, példákkal illusztrálva a korábbi állapotokat és a jelenlegi feldolgozási gyakorlatot. Másrészt bemutatjuk mindazon mezőket, amelyek kifejezetten a régi könyvek (jelen esetben az antikvák) feldolgozása során releváns jellemzőket tartalmaznak. Mivel az

³² Farkas Gábor Farkas: Az Egyetemi Könyvtár régi nyomtatványainak digitalizálási terve és a virtuális kiállítások, esettanulmányal. Konferenciaelőadás a NetWorkshop 2007 konferencián. Eger, Eszterházy Károly Főiskola. 2007. április 12. <http://kifu.dev.videotorium.hu/hu/recordings/1779> (2022. április 25.); <http://nws.iif.hu/ncd2007/docs/ehu/089.pdf> (2022. április 25.).

Aleph integrált könyvtári rendszerben MARC 21 szabványt használjuk, így példánkban is e szerint adjuk meg az egyes adatsoportokhoz szükséges mezőket.

A naplóban nem szerepelnek a kiadvány nyelvére vonatkozó adatok, ezeket a gépi áttöltéskor pótolni kellett. Mivel a legtöbb Egyetemi Könyvtárban őrzött antikva latin nyelvű, ezért a lehető legkisebb hibaszázalék elérése érdekében mindegyik nyomtatványt latin nyelvüként jelölték meg a 041-es mezőben. Ehhez kapcsolódóan a 008-as mezőben is hibásan szerepelnek az adatok (35–37. pozíciók). Nem tüntették fel az egyéb nyelveket és a fordításokat sem: utóbbit mind a 041-es, mind a 240-es mezőben jelezni kell. Az 546 \$b almezőben tudunk információt nyújtani az írásrendszerrel kapcsolatban (pl. gót betűs írás esetében). Az említett hiányosságok és hibák javítása egyszerű: a tévesen meghatározott nyelveket javítjuk, a hiányzó részeket pótoljuk. Mindezek közül a nyelv hibás megadása okoz nagyobb problémát a könyvtárhasználók számára (pl. nem létező kiadások jöhetnek általa létre, a nyelvekre történő szűrés hamis eredményt ad stb.), ezért a lenti példában is egy ilyen rekordot emeltünk ki (l. 2. ábra).

Régi (és modern) könyvek esetén a leírásban fel kell tüntetni a jelenlegi jelzet mellett minden korábban használt azonosítót is a 090-es mezőben. Ennek az az oka, hogy a különböző korokban az egyes dokumentumok és szakirodalmi tételek mindig az aktuálisan kurrens jelzettel hivatkoztak a kötetekre, így azok megadása elősegíti a gyors azonosíthatóságot. Az általunk javított rekordok ezeket szinte kivétel nélkül tartalmazzák, de a „(régijelzet)” kitétel a redundancia elkerülése érdekében nem szükséges, mivel jelenlegi jelzethez nem használjuk ezt a mezőt, azt csak a példányok adatainál adjuk meg (l. 2. ábra).

001 —	001 —	001 —	001 —
002 —	002 —	002 —	002 —
003 —	003 —	003 —	003 —
004 —	004 —	004 —	004 —
005 —	005 —	005 —	005 —
006 —	006 —	006 —	006 —
007 —	007 —	007 —	007 —
008 —	008 —	008 —	008 —
009 —	009 —	009 —	009 —
010 —	010 —	010 —	010 —
011 —	011 —	011 —	011 —
012 —	012 —	012 —	012 —
013 —	013 —	013 —	013 —
014 —	014 —	014 —	014 —
015 —	015 —	015 —	015 —
016 —	016 —	016 —	016 —
017 —	017 —	017 —	017 —
018 —	018 —	018 —	018 —
019 —	019 —	019 —	019 —
020 —	020 —	020 —	020 —
021 —	021 —	021 —	021 —
022 —	022 —	022 —	022 —
023 —	023 —	023 —	023 —
024 —	024 —	024 —	024 —
025 —	025 —	025 —	025 —
026 —	026 —	026 —	026 —
027 —	027 —	027 —	027 —
028 —	028 —	028 —	028 —
029 —	029 —	029 —	029 —
030 —	030 —	030 —	030 —
031 —	031 —	031 —	031 —
032 —	032 —	032 —	032 —
033 —	033 —	033 —	033 —
034 —	034 —	034 —	034 —
035 —	035 —	035 —	035 —
036 —	036 —	036 —	036 —
037 —	037 —	037 —	037 —
038 —	038 —	038 —	038 —
039 —	039 —	039 —	039 —
040 —	040 —	040 —	040 —
041 —	041 —	041 —	041 —
042 —	042 —	042 —	042 —
043 —	043 —	043 —	043 —
044 —	044 —	044 —	044 —
045 —	045 —	045 —	045 —
046 —	046 —	046 —	046 —
047 —	047 —	047 —	047 —
048 —	048 —	048 —	048 —
049 —	049 —	049 —	049 —
050 —	050 —	050 —	050 —
051 —	051 —	051 —	051 —
052 —	052 —	052 —	052 —
053 —	053 —	053 —	053 —
054 —	054 —	054 —	054 —
055 —	055 —	055 —	055 —
056 —	056 —	056 —	056 —
057 —	057 —	057 —	057 —
058 —	058 —	058 —	058 —
059 —	059 —	059 —	059 —
060 —	060 —	060 —	060 —
061 —	061 —	061 —	061 —
062 —	062 —	062 —	062 —
063 —	063 —	063 —	063 —
064 —	064 —	064 —	064 —
065 —	065 —	065 —	065 —
066 —	066 —	066 —	066 —
067 —	067 —	067 —	067 —
068 —	068 —	068 —	068 —
069 —	069 —	069 —	069 —
070 —	070 —	070 —	070 —
071 —	071 —	071 —	071 —
072 —	072 —	072 —	072 —
073 —	073 —	073 —	073 —
074 —	074 —	074 —	074 —
075 —	075 —	075 —	075 —
076 —	076 —	076 —	076 —
077 —	077 —	077 —	077 —
078 —	078 —	078 —	078 —
079 —	079 —	079 —	079 —
080 —	080 —	080 —	080 —
081 —	081 —	081 —	081 —
082 —	082 —	082 —	082 —
083 —	083 —	083 —	083 —
084 —	084 —	084 —	084 —
085 —	085 —	085 —	085 —
086 —	086 —	086 —	086 —
087 —	087 —	087 —	087 —
088 —	088 —	088 —	088 —
089 —	089 —	089 —	089 —
090 —	090 —	090 —	090 —
091 —	091 —	091 —	091 —
092 —	092 —	092 —	092 —
093 —	093 —	093 —	093 —
094 —	094 —	094 —	094 —
095 —	095 —	095 —	095 —
096 —	096 —	096 —	096 —
097 —	097 —	097 —	097 —
098 —	098 —	098 —	098 —
099 —	099 —	099 —	099 —
100 —	100 —	100 —	100 —
101 —	101 —	101 —	101 —
102 —	102 —	102 —	102 —
103 —	103 —	103 —	103 —
104 —	104 —	104 —	104 —
105 —	105 —	105 —	105 —
106 —	106 —	106 —	106 —
107 —	107 —	107 —	107 —
108 —	108 —	108 —	108 —
109 —	109 —	109 —	109 —
110 —	110 —	110 —	110 —
111 —	111 —	111 —	111 —
112 —	112 —	112 —	112 —
113 —	113 —	113 —	113 —
114 —	114 —	114 —	114 —
115 —	115 —	115 —	115 —
116 —	116 —	116 —	116 —
117 —	117 —	117 —	117 —
118 —	118 —	118 —	118 —
119 —	119 —	119 —	119 —
120 —	120 —	120 —	120 —
121 —	121 —	121 —	121 —
122 —	122 —	122 —	122 —
123 —	123 —	123 —	123 —
124 —	124 —	124 —	124 —
125 —	125 —	125 —	125 —
126 —	126 —	126 —	126 —
127 —	127 —	127 —	127 —
128 —	128 —	128 —	128 —
129 —	129 —	129 —	129 —
130 —	130 —	130 —	130 —
131 —	131 —	131 —	131 —
132 —	132 —	132 —	132 —
133 —	133 —	133 —	133 —
134 —	134 —	134 —	134 —
135 —	135 —	135 —	135 —
136 —	136 —	136 —	136 —
137 —	137 —	137 —	137 —
138 —	138 —	138 —	138 —
139 —	139 —	139 —	139 —
140 —	140 —	140 —	140 —
141 —	141 —	141 —	141 —
142 —	142 —	142 —	142 —
143 —	143 —	143 —	143 —
144 —	144 —	144 —	144 —
145 —	145 —	145 —	145 —
146 —	146 —	146 —	146 —
147 —	147 —	147 —	147 —
148 —	148 —	148 —	148 —
149 —	149 —	149 —	149 —
150 —	150 —	150 —	150 —
151 —	151 —	151 —	151 —
152 —	152 —	152 —	152 —
153 —	153 —	153 —	153 —
154 —	154 —	154 —	154 —
155 —	155 —	155 —	155 —
156 —	156 —	156 —	156 —
157 —	157 —	157 —	157 —
158 —	158 —	158 —	158 —
159 —	159 —	159 —	159 —
160 —	160 —	160 —	160 —
161 —	161 —	161 —	161 —
162 —	162 —	162 —	162 —
163 —	163 —	163 —	163 —
164 —	164 —	164 —	164 —
165 —	165 —	165 —	165 —
166 —	166 —	166 —	166 —
167 —	167 —	167 —	167 —
168 —	168 —	168 —	168 —
169 —	169 —	169 —	169 —
170 —	170 —	170 —	170 —
171 —	171 —	171 —	171 —
172 —	172 —	172 —	172 —
173 —	173 —	173 —	173 —
174 —	174 —	174 —	174 —
175 —	175 —	175 —	175 —
176 —	176 —	176 —	176 —
177 —	177 —	177 —	177 —
178 —	178 —	178 —	178 —
179 —	179 —	179 —	179 —
180 —	180 —	180 —	180 —
181 —	181 —	181 —	181 —
182 —	182 —	182 —	182 —
183 —	183 —	183 —	183 —
184 —	184 —	184 —	184 —
185 —	185 —	185 —	185 —
186 —	186 —	186 —	186 —
187 —	187 —	187 —	187 —
188 —	188 —	188 —	188 —
189 —	189 —	189 —	189 —
190 —	190 —	190 —	190 —</

változattal is bekerülhetett az adatbázisba. A korabeli szerzők általában a saját korukban is több néven voltak ismertek (latin és nemzeti nyelveken), amelyekhez ráadásul fiktív írói álnevek is kapcsolódhattak. Ezenfelül a napló ugyan ismeri a szerzőpáros fogalmát, de az integrált könyvtári rendszer nem, ez pedig kötőjellel elválasztott, két szerzőt tartalmazó authority rekordokat hozott létre a rendszerben. Az authority rekordokat minden esetben egységesítjük, szükség esetén pótolva a hiányzó adatokat (pl. \$d almező: születési és halálozási év). Az egységesítés nemcsak az azonosíthatóság és kereshetőség, hanem a statisztikai lekérdezés szempontjából is elsődleges fontosságú (3. ábra).

<i>Rek.tej</i>	DDI	—	*****cam**22001815c*4500
<i>Rek.azon.</i>	001	—	000201262
<i>Dátum</i>	005	—	20100223120600.0
<i>Jeu., mt.</i>	008	—	040120s1529*****xx*****000*0*lat*d
<i>Katal. leírása</i>	040	a	ELTE
		b	hun
<i>AyevAóá</i>	041	0	a lat
<i>Hely. rakl. sz.</i>	090	a	Ant. 1400
<i>Hely. rakl. sz.</i>	090	a	Ae 4r 696 (rég. jelzet)
<i>Hely. rakl. sz.</i>	090	a	Vet. 2913 (rég. jelzet)
<i>Személy - II</i>	100	0	a Nicolaus de Plove
<i>Cím és szerz.</i>	245	10	a Tractatus sacerdotalis perutilis.
<i>Megjelenés</i>	260	c	1529
<i>Terj./fiz. jeü</i>	300	a	XXXX
		c	17 cm
<i>Műveletrá:</i>	503	a	jav:
		c	10/02/23
		k	FE
<i>Unca s táhábt</i>	598	a	könyv
<i>Unca s táhábt</i>	595	a	antikva
<i>Leőhøy</i>	050	a	B2
<i>Felsőnyulo</i>	949	b	Ant1400
		k	NYNY
		l	B2
		s	f
		t	R
		x	Ant. 1400
<i>Közös kataló</i>	925	a	Feltoltve
<i>Bázis</i>	BAS	a	MOKKAR

<i>Rek.tej</i>	DDI	—	*****cam**22001815c*4500
<i>Rek.azon.</i>	001	—	000201262
<i>Dátum</i>	005	—	20200609095615.0
<i>Jeu., mt.</i>	008	—	040120s1529*****xx*****000*0*lat*d
<i>Függőp. azón</i>	026	a	***qdcu
		b	tit-tase (3)
		c	1529
		z	ml
<i>Katal. leírása</i>	040	—	ELTE
		b	hun
<i>AyevAóá</i>	041	0	a lat
<i>Hely. rakl. sz.</i>	090	a	Ae 4r 696
<i>Hely. rakl. sz.</i>	090	a	Mut. 2913
<i>Személy - II</i>	100	1	a Blouie, Mikolaj z
		d	ca. 1400-1440
<i>Cím és szerz.</i>	245	10	a Tractatus de sacramentis et divinis officis, ac eorum administrationibus
<i>Megjelenés</i>	260	—	c Cracovie [Krakow]
		b	per Matthium Schaffenberg, expensis Marci Scharffenberg
		c	anno salutis nostre 1529
<i>Terj./fiz. jeü</i>	300	—	89 fol.
		c	21 cm (40)
<i>Megjegyzés</i>	500	—	A címlapon hiánya miatt a cím költő forrásból (Estreicher)
<i>Megjegyzés</i>	500	—	c Kijelzés: A.V4
<i>Jelzet/Ismték</i>	510	4	c Estreicher
		c	XIII, p. 174
<i>Jelzet/Ismték</i>	510	4	c 187C
		c	248851
<i>Ad/vezet</i>	562	—	S hiányzik az első felzetűől, vagyis az első 4 leveél
<i>Fel/vezet</i>	562	—	c Kévsz alabózas, manócula és latin nyelvű bejegyzés a kötetben
<i>Állételek</i>	563	—	c Modern vaszonkötésben
<i>Műveletrá:</i>	503	—	c jav:
		c	10/02/23
		k	FE
<i>Dok. típus</i>	598	—	a könyv
<i>Gyűj. oszt.</i>	595	—	a antikva
<i>Személy - mt</i>	700	1	a Scharffenberg, Matthias
		d	mék. 1526-1547
		o	nyomdász
<i>Személy - mt</i>	700	1	a Scharffenberg, Marcus
		d	mék. 1506-1545
		o	közrem.
<i>Leőhøy</i>	050	—	a B2
<i>Bázis</i>	BAS	—	a MOKKAR
<i>Isaposteo</i>	090	—	a PUBLIC

3. ábra. Az Ant. 1400 jelzetű kötet korábbi (bal) és jelenlegi (jobb) leírása

A 245-ös mező \$a almezőjében a rövidített rekordok rövidített címekeket tartalmaznak. A rövidítés mértéke már-már véletlenszerűnek hat, és kiadványonként nagymértékben eltérhet: a cím egy szótól szinte teljes címig terjedhet. A rövidített címléírások nehezítik a kereshetőséget, sőt a legtöbb esetben ellehetetlenítik az azonosíthatóságot. A javított rekordokban a hatályos szabályoknak (KSZ/6) megfelelő teljes címléírást alkalmazunk, és a \$a mellett más almezőket is használunk (pl. \$b, \$c, de utóbbiba is csak a címlapon szereplő adatok kerülhetnek). Munkánk során három nagyobb hibatípussal talákoztunk. Ezek közül az első, amely emberi munka során bizonyos mértékig kikerülhetetlen: az elírás. A rekatalogizálás során az észlelt eltéréseket javítjuk (vö. 4. ábra), a hibátlan munkát nem, csak a lehető legteljesebb odafigyelést ígérhetjük.

<i>Rek.lej</i>	000	-	*****cam**22001815c*4500
<i>Rek.azon.</i>	001	-	000201275
<i>Dátum</i>	005	-	2010022313200.0
<i>Jeu., int.</i>	008	-	040120s1529*****xx*****000*0*lat*d
<i>Katal. forrás</i>	040	a	ELTE
		b	hun
<i>Ayevköd</i>	041 0	a	lat
<i>Hely. rakl. sz.</i>	090	a	Ant. 1406
<i>Hely. rakl. sz.</i>	090	a	Ga 14063 (régí jelzet)
<i>Hely. rakl. sz.</i>	090	a	Vet. 29/72 (régí jelzet)
<i>Hely. rakl. sz.</i>	090	a	Any. 170 (régí jelzet)
<i>Cím és szerz.</i>	245 00	a	Römischer kaysrerlicher mayestet Einreytten gen Bologna.
<i>Megjegyzés</i>	260	c	1529
<i>Terj./sz. jeü</i>	300	a	XXXX
		c	? cm
<i>Műveletrü</i>	583	a	jav:
		c	10/02/23
		k	FE
<i>Ancs a táblábl</i>	598	a	könyv
<i>Ancs a táblábl</i>	595	a	antikva
<i>Leoldhey</i>	850	a	BZ
<i>Féladányato</i>	949	b	Ant1406
		k	RNYO
		l	BZ
		s	I
		t	R
		x	Ant. 1406
<i>Röds katalod</i>	925	a	Feltöltve
<i>Bázis</i>	BAS	a	MOKKAR

<i>Rek.lej</i>	000	-	*****cam**22001815c*4500
<i>Rek.azon.</i>	001	-	000201275
<i>Dátum</i>	005	-	20210609125716.0
<i>Jeu., int.</i>	008	-	040120s1529*****gw*****000*0*ger*d
<i>Jagerpr. azon</i>	026	a	eny. u-rt
		b	t.a. száki (C)
		c	1529 (R)
		z	fel
<i>Katal. forrás</i>	040	a	ELTE
		b	hun
<i>Ayevköd</i>	041 0	a	ger
<i>Hely. rakl. sz.</i>	090	a	Ga 14063
<i>Hely. rakl. sz.</i>	090	a	Vet. 29/72
<i>Hely. rakl. sz.</i>	090	a	Any. 170
<i>Cím és szerz.</i>	245 00	a	Römischer Kaysrerlicher Mayestet einreytten gen Bologna [I] auch wie sich bapstliche Haykligkeit gegen seiner kaysrerlichen Mayesteten gehalten habe etc.
<i>Megjegyzés</i>	260	a	[Heinrich Steiner von Augsburg]
		c	MDXXIX [1529]
<i>Terj./sz. jeü</i>	300	a	[4] fol.
		c	20 cm (4e)
<i>Megjegyzés</i>	500	a	Kiadás helye és nyomdász külső forrásból (VD 16)
<i>Megjegyzés</i>	500	a	Ívjelzés: A4
<i>Megjegyzés</i>	500	a	Cím lapmetszettel
<i>Ayev. megj.</i>	546	a	Német nyelven
		b	Gót betűs
<i>Jelzet/hivat.</i>	510 4	a	VD 16
		c	E 738
<i>Dok. típus</i>	598	a	könyv
<i>Gyűjt. aeat</i>	595	a	antikva
<i>Leoldhey</i>	850	a	BZ
<i>Bázis</i>	BAS	a	MOKKAR
<i>Juagyazon</i>	OWN	a	PUBLIC

4. ábra. Az Ant. 1406 jelzetű kötet korábbi (fenn) és jelenlegi (lenn) leírása

Gyakrabban fordulnak elő az olyan címek, amelyek túlságosan rövidek és egyszerűsítettek ahhoz, hogy betölthessék az adatszolgáltató funkciót a könyvtárhasználók felé. Ezek olyan címek, amelyek a címlapon nem szerepelnek, hanem a feldolgozó adta azokat: tipikus példája a gyűjteményes munkák leírásakor gyakran használt *Opera* ('Művek'). A normák és jogszabályok követése, valamint a használói igények kielégítése érdekében ezeket teljes címre cseréljük (l. 5. ábra).

<i>Rek.lej</i>	000	-	*****am**22001815c*4500
<i>Rek.azon.</i>	001	-	000201318
<i>Dátum</i>	005	-	20100225093400.0
<i>Jeu., int.</i>	008	-	040120s1532*****xx*****000*0*lat*d
<i>Katal. forrás</i>	040	a	ELTE
		b	hun
<i>Ayevköd</i>	041 0	a	lat
<i>Hely. rakl. sz.</i>	090	a	Ant. 1443
<i>Hely. rakl. sz.</i>	090	a	Ha 4r 235 (régí jelzet)
<i>Hely. rakl. sz.</i>	090	a	Vet. 32/54 (régí jelzet)
<i>Személy - it</i>	100 0	a	Niger, Stephanus
<i>Cím és szerz.</i>	245 10	a	Opera.
<i>Megjegyzés</i>	260	c	1532
<i>Terj./sz. jeü</i>	300	a	XXXX
		c	? cm
<i>Műveletrü</i>	583	a	jav:
		c	10/02/25
		k	FE
<i>Ancs a táblábl</i>	598	a	könyv
<i>Ancs a táblábl</i>	595	a	antikva
<i>Leoldhey</i>	850	a	BZ
<i>Féladányato</i>	949	b	Ant1443
		k	RNYO
		l	BZ
		s	I
		t	R
		x	Ant. 1443
<i>Röds katalod</i>	925	a	Feltöltve
<i>Bázis</i>	BAS	a	MOKKAR

Ant.kij.	000	-----	*****cam**22001935c*4500
Ant.k.azon.	001	-----	000201258
Dátum	005	-----	20219821143549.0
Író, ut.	008	-----	04012041532*****ggj1*pl*at*d
Írójelr. azon	026	-----	a usz. 7.2.
			b Lati pomsu (3)
			c 1522 (4)
Katal. leírása	040	-----	a ELTE
			b hun
Apyakód	041 0	-----	a lat
			b gfc
Hejy.rakl.sz.	090	-----	a Ha fr 235
Hejy.rakl.sz.	090	-----	a Vet. 33784
Sciencny.-II	100 1	-----	a Negri, Stefano
			b 1475-1540
Cam ds szerz.	245 10	-----	a Stephanus Nigri quae quidem praestare sui nominis ac studiosis utilis averimus monumenta nempe translationes ...
Regjenes	260	-----	a Basileae [Basel]
			b excusabhat Henricus Petrus
			c mense Augusto Anno MDXXXII (1532)
Tetj./ta.jen	300	-----	a [245. 407. 0]p.
			b 20 cm (4a)
Regjapota	500	-----	a Ispletet a-c4 Aa Z4 Aa Z4 AA EE4
Röfletés	563	-----	a Kartonra vont pergamentkötésben
Regjapota	500	-----	a Restauráltságja szorult
Dok. Igas	598	-----	a könyv
Gyűj. áraj.	595	-----	a antikva
Írójelr./Anat.	510 4	-----	a UTC
Járatás	505 0	-----	a Commentarium in Aurea Pythagorae carmina / Stefano Negri / Chisae, ad Antonii Prati filios, quinque / Stefano Negri / Praefationes in Homerum, in Pindarum, in Titum Livium (Stefano Negri / Epistolae quaedam ad Franciscum Martianum / Stefano Negri / De bellaionibus ac bibacibus / Calus Musonius Rufus / De generibus poculorum / De Inventionis coronatum quibus in continis venter unbanter / Calus Musonius Rufus / De usquevite / Calus Musonius Rufus / De musicis instrumentis / Calus Musonius Rufus / De generibus pisanorum / Calus Musonius Rufus / De metretibus insignibus / Calus Musonius Rufus / De vino / Calus Musonius Rufus / Postremo eiusdem Musonii opusculum quod oportet regem philosophari / Calus Musonius Rufus
Sciencny.-Iant	600 04	-----	a K. e. 8. sz.7
Sciencny.-Iant	600 14	-----	a K. e. 522/518-422
Sciencny.-Iant	600 14	-----	a Livius, Titus
Sciencny.-Iant	600 14	-----	a K. e. 58 Kr. e. 17.
			b Martiani, Gianfrancesco
			c 7. 3524

5. ábra. Az Ant. 1443 jelzetű kötet korábbi (fenn) és jelenlegi (lenn, részlet) leírása

Végül: a KSZ/6 ugyan lehetővé teszi a rövidítést a címleírás során (pl. a szerző titulusainak elhagyását), azt azonban egyértelműen előírja, hogy a címnek értelmesnek kell maradnia. A lenti példában az *Ad potentissimum atque invictissimum Ferdinandum ...* részletből éppen az marad el, hogy mi szól I. Ferdinánd magyar királynak, így a címet mindenképpen ki kell egészíteni a *Panegyricus* szóval (l. 6. ábra).

Ant.kij.	000	-----	*****cam**22001935c*4500
Ant.k.azon.	001	-----	000201258
Dátum	005	-----	20100223115400.0
Író, ut.	008	-----	04012041532*****ggj1*pl*at*d
Írójelr. azon	026	-----	a usz. 7.2.
			b Lati pomsu (3)
			c 1522 (4)
Katal. leírása	040	-----	a ELTE
			b hun
Apyakód	041 0	-----	a lat
Hejy.rakl.sz.	090	-----	a Ant. 1396
Hejy.rakl.sz.	090	-----	a Hb 5562 (regi jelzet)
Hejy.rakl.sz.	090	-----	a Vet. 28146 (regi jelzet)
Hejy.rakl.sz.	090	-----	a MV 105 (regi jelzet)
Sciencny.-II	100 0	-----	a Silotus, Georgius
Cam ds szerz.	245 10	-----	a Ad potentissimum atque invictissimum Ferdinandum ...
Regjenes	260	-----	c 1528
Tetj./ta.jen	300	-----	a XXXX
			b 17 cm
Nóvéletér.	583	-----	a jöv.
			b 10092/23
			c FE
Dok. Igas	598	-----	a könyv
Gyűj. áraj.	595	-----	a antikva
Írójelr./Anat.	510 4	-----	a BZ
			b Ant1396
			c RNYO
			d BZ
			e I
			f R
			g Ant. 1396
Alkód. ÁsLad	925	-----	a Felőlíve
Alkód.	945	-----	a MOKKAR

Ant.kij.	000	-----	*****cam**22001935c*4500
Ant.k.azon.	001	-----	000201258
Dátum	005	-----	20219821143549.0
Író, ut.	008	-----	04012041532*****ggj1*pl*at*d
Írójelr. azon	026	-----	a usz. 7.2.
			b Lati pomsu (3)
			c MDXXVIII
			d 20
Katal. leírása	040	-----	a ELTE
			b hun
Apyakód	041 0	-----	a lat
Hejy.rakl.sz.	090	-----	a Hb 5562
Hejy.rakl.sz.	090	-----	a Vet. 28146
Hejy.rakl.sz.	090	-----	a MV 105
Sciencny.-II	100 1	-----	a Silotus, Georg
			b Descriptio
Cam ds szerz.	245 10	-----	a 1480/1528 után
Regjenes	260	-----	a Ad potentissimum atque invictissimum Ferdinandum ... Georgi Sibuti ... Panegyricus / Eiusdem exhortatio in Thaurum / Eiusdem conatus in Anabaptistas / Eiusdem illustratio in Olomocum
			b in h. m. regiamus
			c anno etc. MDXXVIII [1528] - decimasente die Martii
Tetj./ta.jen	300	-----	a [245. 1028. 0]p.
			b 20 cm (4a)
Regjapota	500	-----	a a kötetben találak az A4 levél osztályt
Regjapota	500	-----	a Ispletet: A-G4
Írójelr./Anat.	510 4	-----	a UTC
			b 1528
			c BMNC4
			d 1528/23
Járatás	510 4	-----	a UTC
			b 09023
Fuztetés	563	-----	a Műanyag az utolsó (Bostallat) levél (G4)
Röfletés	563	-----	a Modern barna vasakötésben
Nóvéletér.	583	-----	a jöv.
			b 10092/23
			c FE
Dok. Igas	598	-----	a könyv
Gyűj. áraj.	595	-----	a antikva
Írójelr./Anat.	510 04	-----	a Ferdinand
			b Magyarország kiraly
			c 1.
			d 1583-1584
Alkód. ÁsLad	700 1	-----	a Szigetvári, Johán
			b Hb.
			c Budapest
			d M. 1510-1545
			e nyomtat.
Írójelr./Anat.	510	-----	a BZ
Alkód.	945	-----	a MOKKAR
Regjenes	040	-----	a PUBLIC

6. ábra. Az Ant. 1396 jelzetű kötet korábbi (fenn) és jelenlegi (lenn) leírása

Mivel a 16. században nem példa nélküli, hogy ugyanazt a művet akár ugyanabban az évben, ugyanazon címmel többször is megjelentethették, ezért egy kiadás azonosításának elengedhetetlen követelménye a kiadási adatok pontos közlése. Az azonosíthatóságot ráadásul tovább nehezíti, ha csak rövidített címeket adunk meg és a nyelv megjelölése sem pontos (l. a tanulmány korábbi részében), hiszen így a népszerűbb művek (oktatási alpművek, Biblia stb.) kiadásait semmilyen módon nem tudjuk elkülöníteni egymástól. Ezek miatt problémás, hogy a naplóból áttöltött rekordokban mindössze a kiadási év szerepel, ráadásul az sem a szabályzat szerint elvárt módon, az adott kötetben szereplő formában, hanem egyszerűen arab számmal. A 260-as mező \$a, \$b és \$c almezőiben a kiadási helyet, a kiadót és a kiadás idejét is pótoljuk. A címlapon vagy a kolofonban olvasható alakot követjük, azonban a katalógusban való könnyebb keresés érdekében szögletes zárójelben megadjuk a város mai nevét és a kiadási évet arab számmal (l. 7. ábra). A 008-as mezőben az ország karakterek (15–17. pozíciók) ismeretlenként vannak hagyva (xx),³³ ezt javítjuk úgy, hogy a kiadás ideje szerinti országot jelöljük meg a kiadás helyeként. Ritkábban ugyan, de előfordul, hogy az évszám hibás. Ezeket minden esetben a *vetustissima* jelzet alapján adták meg: ha az abban szereplő adat hibás volt, a kiadás éve a leírásban is hibásan szerepel (pl. 7. ábra).

A betöltött, javítás előtti rekordokban az antikvák terjedelmi és fizikai jellemzői teljes egészében hiányoznak. A 300-as mező \$a és \$c almezőjébe egy későbbi időpontban egységesen az „XXXX” szöveg került lapszámként, és a „1? cm” méretként. Ezek pontos megadása a kutatói könyvtárhasználók számára kiemelten fontos: segítségükkel elkülöníthetők a kiadásváltozatok és könnyen ellenőrizhetők az egyes példányok hiányai és többletei. Ha a leírás során csak csonka példány áll rendelkezésre, akkor felkutatjuk a kiadvány teljes példányának adatait, és az alapján pótoljuk a \$a almezőben a lap- és levélszámozást. A \$c almezőben szintén pótoljuk a centiméterben mért méretet, valamint mögötte zárójelben megadjuk az ívméretet (pl. 2o, 4o stb.). A \$b almező soha nincs kitöltve a javítandó rekordokban, itt jelezzük, ha a kiadás illusztrált, amely információt a 008-as mezőben is meg kell ismételni (18–21. pozíciók), és az illusztrációk típusát is itt pontosíthatjuk (7. ábra).

³³ Library of Congress Network Development and MARC Standards Office ed.: MARC Code List for Languages: Code Sequence. 2007. https://www.loc.gov/marc/languages/language_code.html (2022. április 25.).

meghatározott betűk és számok kombinációja, amellyel azonosíthatók a kiadványok különböző változatai, gyakorlatilag ISBN-ként funkcionál a régi nyomtatványok esetében. Az adatsortok elemeit a kiadványban található szöveg egyes részei, illetve a megjelenési év adják. A kötelezően megadandó adatsortból kettő betűt tartalmaz, így ez az azonosító nem alkalmas a csak metszeteket, térképeket, képtáblákat vagy kottákat tartalmazó művek megkülönböztetésére.³⁷ A 026-os mező korábban nem volt része az Egyetemi Könyvtár feldolgozási gyakorlatának, az antikvák leírása kapcsán azonban megfogalmazódott az igény, hogy az egyik legértékesebb állományrészünket minél pontosabban tudjuk egybevetni a világon fennmaradt valamennyi példánnyal. Mivel a KSZ/6 szabályzat nem írja elő, hogy melyik szabályzat szerint kell a magyarországi könyvtárakban képezni a fingerprint azonosítót, így mi a LOC típust választottuk, főképp azért, mert nemzetközi szinten is ezt használja a legtöbb könyvtár. A másik típusú fingerprint, a Short-Title Catalogue Netherlands (STCN) fingerprint főleg Hollandiában elterjedt.³⁸ Fingerprint képzésekor – a címlap megállapítása után – a címlap utáni első recto utolsó sorának utolsó két karakterét és az utolsó előtti sor utolsó két karakterét vesszük fel, ebben a sorrendben. Az ezen oldalt követő negyedik rectón ugyanezekből a pozíciókból vesszük a következő négy karaktert, s ez a nyolc adja ki az első adatsortot: pl.: \$a m.ul ties. A második adatsort karaktereihez meg kell keresnünk a 13. vagy 17. lapszámmal jelölt rectót (amely arab vagy római számmal jelölt is lehet). Amennyiben ez versóra esik vagy hiányzik a lapszámozás, úgy az utolsó olyan rectótól, amelyről adatot vettünk, számított negyedik rectóról kell kiírni a karaktereket. Az első négy karaktert szintén az utolsó és utolsó előtti sor két-két karaktere adja ki, a második négyet azonban ennek a lapnak *versójáról* vesszük, az utolsó és az utolsó előtti sorok *elején* lévő két-két karaktert. A második adatsortunk tehát a következőképpen fog festeni: \$b ia:& leHe. A harmadik adatsorothoz \$c almezőbe a megjelenés évét a címlapon vagy kolofonban szereplő módon (arab vagy római számmal) tüntetjük fel, mögötte betűkóddal jelölhetünk még jellemző információkat, pl. bizonytalan dátum (Q), görög betűkkel jelzett dátum (G) stb. Példánkban tehát: \$c MDXIII vagy \$c 1514 (R). A \$2 almezőbe rögzített szöveg kerül, itt adjuk meg a fingerprint típusát: \$2fei (fei = fingerprint – empreintes – impronte). A teljes karaktorsor az adott kötet leírásában tehát így néz ki: 026## \$a m.ul ties \$b ia:& leHe \$c 1514 (R) \$2fei (8. ábra).

A régi nyomtatványok azonosíthatóságának másik fontos pontja a terjedelem megadása. A lapszámozás 16. századi nyomtatványok esetén nem mindig

³⁷ A fingerprint képzésének módját bővebben magyarul l. Varga András: Régi könyves ABC. Budapest, MTAK. 2018. 134–139. p.

³⁸ Az STCN fingerprintről bővebben l. Vriesema, P. C. A.: The STCN Fingerprint. = Studies in Bibliography, 39. vol. 1986, 93–100. p.

megbízható,³⁹ ezért a kiadás (fontos, hogy kiadról, tehát egy eszményi példányról van szó!) teljes ívjelzését az 500-as megjegyzés mezőben tüntetjük fel. Az 562-es egyedi példányjellemzők mezőben a példányra vonatkozó terjedelmi hiányokat és többleteket is megadjuk (8. ábra). Az egyedi példányjellemzők adatsorozatjába a terjedelmen túli azonosításra alkalmas adatok is tartoznak, pl. a possessor- és egyéb bejegyzések (glosszák, margináliák, betűzött lapok, rajzok stb.), illusztrációk, (az eredeti kiadásban nem szereplő) mellékletek, valamint a kötés jellemzői. Ezek az adatok nemcsak a példány kikérésekor vagy adatbázisok rekordjainak összehasonlításakor lehetnek érdekesek, hanem egyértelmű bűnügyi helyzetben (pl. lopás), vagy ennek következtében a hazai és a külföldi aukciókon megjelenő tételek azonosításakor és a tulajdonlás bizonyításában is kulcsfontosságúak lehetnek.

A nemzetközi katalógusokhoz való kapcsolódás másik módja a nemzeti és nemzetközi katalógusok referenciaszámainak feltüntetése az 510-es mezőben.⁴⁰ A gyűjtemény összetételének megfelelően a következő nemzeti katalógusokat és adatbázisokat használjuk:

- EDIT 16 (CNCE): Itáliában bármely nyelven és külföldön olasz nyelven nyomtatott 16. századi kiadások;⁴¹
- VD 16: német nyelvterületen bármely nyelven és külföldön német nyelven nyomtatott 16. századi kiadás;⁴²
- Estreicher: lengyel területeken nyomtatott kiadványok;⁴³
- French Books (FB): francia területen bármely nyelven és külföldön francia nyelven 1601 előtt nyomtatott kiadványok;⁴⁴

³⁹ „A füzetjel az, amelynek mindenkori legfőbb feladata a teljesség, illetve a helyes sorrend ellenőrzéséhez a biztos bázist szolgáltatni.” Borsa Gedeon: *Kalauz a régi nyomtatványokhoz: a régi nyomtatványok fogalma, anyaga, mérete és terjedelme*. Budapest, Könyvtári Intézet. 2003. 84. p.

⁴⁰ Az 510-es mező leírását l. Library of Congress Network Development and MARC Standards Office ed.: *MARC 21 Format for Bibliographic Data: 510 – Citation/References Note (R)*. 2009. október. <https://www.loc.gov/marc/bibliographic/bd510.html> (2022. április 25.).

⁴¹ Istituto centrale per il catalogo unico delle biblioteche italiane e per le informazioni bibliografiche ed.: *EDIT 16: censimento nazionale delle edizioni italiane del XVI secolo*. Roma, ICCU. <https://edit16.iccu.sbn.it/web/edit-16> (2022. április 25.).

⁴² Bayerischen Staatsbibliothek – Herzog August Bibliothek Hg.: *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts: VD 16*. 25 Bd. Stuttgart, Anton Hiersemann. 1983–2000. <https://www.bsb-muenchen.de/sammlungen/historische-drucke/recherche/vd-16> (2022. április 25.).

⁴³ Estreicher, Karol – Estreicher, Stanisław – Estreicher, Karol ed.: *Bibliografia Polska*. 12–36 tom. Kraków, Uniwersytet Jagielloński. 1891–2020. <https://www.estreicher.uj.edu.pl/home> (2022. április 25.).

⁴⁴ Pettegree, Andrew – Walsby, Malcolm – Wilkinson, Alexander ed.: *French Vernacular Books: Books published in the French Language before 1601 = Livres vernaculaires français: livres imprimés en français avant 1601*. 2 vols. Leiden–Boston, Brill. 2007.; Pettegree, Andrew – Walsby, Malcolm ed.: *French Books III & IV: Books published in France before 1601 in Latin and Languages other than French*. 2 vols. Leiden: Brill. 2012.

- Belgica Typographica (BelgTyp): az akkori Belga Királyság területén 1541 és 1600 között nyomtatott kiadványok,⁴⁵
- Netherlandish Books (NB): Németalföldön bármely nyelven és külföldön holland nyelven 1601 előtt nyomtatott kiadványok.⁴⁶

Ezek mellett a Universal Short Title Catalogue (USTC)⁴⁷ internetes adatbázist, a Bibliographie Lyonnaise-t (Baudrier)⁴⁸ és az Országos Széchényi Könyvtár 16. századi nyomtatványainak katalógusát (BNHCat)⁴⁹ tüntetjük fel (8. ábra).

Rek.kij.	006	-----	*****cam**22001815c*4500
Rek.azon.	001	---	000201377
Ciklus	005	---	2021010510937.0
Jelu, ut.	008	---	0401281514**** t*aaaaaaaa*****001*o lat*d
Jelgepr. azcon	026	a	m ul tias
		b	la & hette (3)
		c	1514 (R)
		z	fel
Rakta. korlása	040	a	ELTE
		b	hun
Aryvokó	041	o	lat
		a	grc
Nepr. zabl. sz.	090	a	HB 2r 202
Nepr. zabl. sz.	090	a	Ves. 1453
Személy - II	100	1	Horatius Flaccus, Quintus
		a	M. e. 65-Ke. e. 8
Can. és azesz.	245	10	Horatii Flacci lyricorum poetarum praestantissimi omnia opera cum quattuor commentariis novissime recognita ... necnon eleganti repertorio noviter excogitato ...
Mejegyzés	260	a	Venetia [Venezia]
		a	per Augustinum de Zannis de Portesio
		c	Anno reconcillate natiuitatis MDXIII. die XV. mensis Octobris [1514]
Teny./Hoz. pu	300	a	[1]. CCLXVI. [2] fol.
		b	ll.
		c	31 cm (2o)
Mejegyzés	500	a	Kiadási adatok a kolofonból
Faj./származás	561	a	Possessor-bejegyzés a címlapon: Collegii Soproniensis Societatis Jesu Anno 1641
Kötélet	563	a	Fatáblára vont bőrkötésben, vaknyomásos díszítéssel
Mejegyzés	500	a	Restaurálás, lekötés (2004. Szalayváry Miklós)
Mejegyzés	500	a	Ijelzés: [1] a10 b-y8 z10 &10 [cum]B [rum]B A-F8 G6
Intézet/hvatk.	510	4	CNCE
		c	23063
Intézet/hvatk.	510	4	USTC
		c	825657
Dok. típus	598	a	könyv
Dyélit. oszt	595	a	antikva
Szem.lev. - mt	700	1	Zeni, Agostino
		c	nyomdász
		d	műk. 1508-1528
		c	nyomdász
Testület - mt	710	2	Societas Jesu
		c	possessor
Lendőny	850	a	BZ
Bécs	0AS	a	MOKKAR
Tusajonias	0WS	a	PUBLIC

8. ábra. Az Ant. 1489 jelzetű kötet jelenlegi leírása

A possessorbejegyzések az 561-es mezőben eredeti nyelven, teljes szöveggel szerepelnek a rekordban.⁵⁰ A rövidített vagy bizonytalanságra okot adó bejegy-

⁴⁵ Cockx-Indestege, Elly – Glorieux, Geneviève ed.: Belgica typographica 1541–1600: catalogus librorum impressorum ab anno MDXLI ad annum MDC in regionibus quae nunc Regni Belgarum partes sunt. 4 vols. Nieuwkoop, B. de Graaf. 1968–1994.

⁴⁶ Pettegree, Andrew – Walsby, Malcolm ed.: Netherlandish Books: Books Published in the Low Countries and Dutch Books Printed Abroad before 1601. 2 vols. Leiden, Brill. 2011.

⁴⁷ Pettegree, Andrew – Walsby, Malcolm – Kemp, Graeme ed.: The Universal Short Title Catalogue. St Andrews, University of St Andrews. 2015–. <https://www.ustc.ac.uk> (2022. április 25.).

⁴⁸ Baudrier, Henri-Louis – Terrebasse, Humbert de ed.: Bibliographie Lyonnaise: recherches sur les imprimeurs, libraires, relieurs et fondeurs de lettres de Lyon au XVIe siècle. 12 vols. Lyon, Librairie ancienne d'Auguste Brun. 1895–1921.

⁴⁹ Soltész Erzsébet – Velencei Katalin – W. Salgó Ágnes összeáll.: Az Országos Széchényi Könyvtár 16. századi nyomtatványainak katalógusa: nem magyar nyelvű, külföldi kiadványok = Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum, qui in Bibliotheca Nationali Hungariae Széchényiana asservantur: editiones non Hungaricae et extra Hungariam impressae. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár. 1990

⁵⁰ Az 561-es mező leírását l. Library of Congress Network Development and MARC Standards Office ed.: MARC 21 Format for Bibliographic Data: 561 – Ownership and Custodial History (R). 2010. október. <https://www.loc.gov/marc/bibliographic/bd561.html> (2022. április 25.).

zéseket az 500-as mezőben oldjuk fel és magyarázzuk meg. A korábbi tulajdonost a 700-as vagy a 710-es mezőben emeljük be az authority rekordok közül, űs almezőben pedig a közreműködői funkcióját (jelen esetben „possessor”) jelenítjük meg.⁵¹ Az elsősorban az 1950-es évek államosítása kapcsán a kötetekbe került pecséteket (pl. Népkönyvtári Központ Könyvtára, OSZK duplum- és selejtpecskéjei) is ebben a mezőben írjuk le, szintén teljes szöveggel. Ennek a mezőnek kiemelt szerepe van a tudományos kutatások megkönnyítésében, és nagyban elősegíti a könyvtári állomány történetének kutatását is. Látható, hogy minél több információval bírunk a gyűjtemény egyes darabjainak korábbi történetéről, annál értékesebbé válik az antikvagyűjtemény egésze. Az eddig feldolgozásra került dokumentumok jelentős része – az előzetes várákozásokat igazolva – a possessorbejegyzések alapján a jezsuita rendhez tartozott (főleg a soproni, pozsonyi és nagyszombati kollégiumok jelennek meg), amelyek általában azonos kötéssel is rendelkeznek (natúr pergamenkötés, gerincre festve a jelzetet alkotó betű és szám). Ezek a kötetek rengeteg latin és helyenként ógörög lapszéli kézírásos bejegyzést tartalmaznak, többnyire a jezsuita kollégiumok korábbi diákjai hagyták gondolataikat a könyvekben. Nagy meglepetést nem okoz, hogy a gyűjtemény jelentős része korábban a jezsuita kollégiumok egyikéből került az Egyetemi Könyvtárba, azonban az adatok pontos rögzítésének köszönhetően most már egy egyszerű kereséssel lekérhetők a kollégiumok korábbi állományai.

Mindezekén felül egy további értékes gyűjtemény is felbukkant. A kötetek bejegyzéseinek feltárásakor kezdetben még háttérismeret nélkül regisztráltuk az elülső borítók belsején megjelenő obskúrus, ceruzával írt „mircse” bejegyzéseket. A könyvtár kéziratárában való kutatás után azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a Barátosi Mircse János (1834–1883) történész könyvtárába tartozó köteteket jelölték így, amelyeket 1884-ben a vallás- és közoktatási minisztérium 2000 forintért vásárolt meg az Egyetemi Könyvtár számára. Mircse könyvtárának legnagyobb részét magyar vonatkozású olasz munkák, illetve olasz történeti és irodalomtörténeti forrásművek teszik ki.⁵²

Az egyedi példányjellemzők kapcsán már esett szó a hiányok és többletek felvételéről az 562-es mezőben. Itt tüntethetjük fel a különböző (de nem tulajdonosi) bejegyzések helyét, nyelvét és (amennyiben meghatározható) tartalmát, a margináliák (széljelzetek) tényét és nyelvét, az illusztrációk mennyiségét és

⁵¹ A 700-as és a 710-es mezők leírását l. Library of Congress Network Development and MARC Standards Office ed.: MARC 21 Format for Bibliographic Data: 700 – Added Entry-Personal Name (R) és 710 – Added Entry-Corporate Name (R). 2019. május. <https://www.loc.gov/marc/bibliographic/bd700.html> (2022. április 25.) és 710: <https://www.loc.gov/marc/bibliographic/bd710.html> (2022. április 25.).

⁵² A Mircse könyvtár és a Dell’Adami könyvtár. Budapest, Egyetemi Könyvtár Kéziratára, MS J 147 d) I–II. A több ezer kötetes könyvtárról készült katalógus sajnos csak a 3460-as sorszámmal kezdődik.

készítésük módját (pl. fa- vagy rézmetszet), a restaurálás tényét, idejét, valamint a restaurátor nevét,⁵³ ennek hiányában az állapot általános leírását (pl. restaurálásra szorul-e, a kötetben található-e szakadás, ázás, sérülés, esetleg a kötésen törés), illetve a kötet örökbefogadásával kapcsolatos adatokat (örökbefogadás ténye és éve, örökbefogadó neve).

A kötésjellemzőket az 563-as mezőben tüntetjük fel: ez nemcsak az egyes példányok azonosításában játszhat szerepet, hanem az egykori jezsuita kollégiumokban lévő könyves kultúrára és könyvtárakra vonatkozó információkkal is szolgálhat (pl. könyvek tárolásának módjai, jelzetelek stb.). A lehetőségekhez mérten minden esetben jelezzük a kötéstábla és a kötés anyagát, állapotát, valamint – amennyiben releváns – a díszítettségét.

A feldolgozás hatása az erőforrások felhasználására

Az eddigiekben vázolt munkamenet kapcsán felmerülhet a kérdés, hogy ennek a részletes, kifejezetten szakmai, de talán túlzottan időigényesnek tűnő feldolgozásnak mik lehetnek az előnyei az intézmény szolgáltatásait tekintve, nem lenne-e gazdaságosabb idő- és emberierőforrás-gazdálkodás szempontjából, ha kevésbé részletes adatokat szolgáltatnánk. Ezt a kérdést két irányból, a humán- és az egyéb erőforrások szempontjából szeretnénk megközelíteni.

Egyéb erőforrások (pl. eszközök, társadalmi megítélés stb.) megfelelő kihasználásának tekintetében elengedhetetlen, hogy tudjuk, pontosan mi tartozik a muzeális állományba. Ebben az esetben ugyanis hamarabb felismerjük és kezelni tudjuk a vele kapcsolatos feladatokat, problémákat. Amíg az egyes gyűjteményekről nem rendelkezünk pontos, példányokra lebontható információkkal állapotra, tartalomra (pl. kolligátumok, gyűjteményes kötetek) vonatkozóan, addig csak tűzoltásszerűen, egy-egy példány esetében tudunk orvosolni felmerülő problémákat és megoldani feladatokat. Ez az eljárás azonban meglehetősen pazarló, hiszen ezekben az esetekben egyesével kell megoldást keresni, ami mindig sokkal több erőforrást igényel, mintha globálisan, egy-egy teljes gyűjteményre vonatkozóan dolgoztunk volna ki stratégiát és valósítottuk volna meg a probléma vagy feladat megoldását. Ehhez a kérdéskörhöz elsősorban a restaurálás és az állományvédelem, a digitalizálás, illetve a kiállításrendezés lehetőségei tartoznak, amelyeket nagy mennyiségű adat felhasználásával lehet optimalizálni és minél magasabb színvonalon megvalósítani. Ebben az esetben ugyanis könnyebb kiválasztani a restaurálásra és digitalizálásra szoruló példányokat, továbbá a kiállításrendezés ideje is lerövidül a rendelkezésre álló információ megnövekedésével.

⁵³ A restaurálásra vonatkozó minden más információ (pl. restaurálás előtti állapot és sérülések, tisztításhoz és pótláshoz használt anyagok felsorolása, restaurálás egyes lépései stb.) a könyv mellett tartott ún. restaurálási adatlapból derül ki.

A feldolgozás alaposabbá válásával meglehet, hogy régi könyvek esetében csökken a digitalizálás mennyisége. Ez első pillanatra megdöbbentő kijelentésnek tűnhet, de érdemes mérlegelni, hogy megéri-e a könyvtárnak azokat a köteteit digitalizálni, amelyek más nagy nemzetközi könyvtárak elektronikus állományában vagy más, teljes terjedelemben elérhető könyvek közreadására létrehozott ingyenes internetes oldalakon (pl. Internet Archive vagy Google Books) megtalálhatók. Nem a helyben való digitalizálás fontosságát szeretnénk kétségbe vonni ezzel az állítással, hanem fontos látni, hogy éri meg a könyvtár állományából elsődlegesen azokat a példányokat digitalizálni és közzétenni, amelyek még nem léteznek nemzetközileg elérhető elektronikus változatban, vagy amelyek egyedi jellemzőik (pl. kötés, használói bejegyzések, possessorbejegyzések, kiadásváltozatok, illusztrációk, mellékletek stb.) miatt fontosak könyvtártörténeti vagy egyéb kutatási, tudományos szempontból. Ilyen módon humánerőforrás és eszköz is felszabadulhat más állományrészek digitalizálására, az Egyetemi Könyvtár esetében például a nagy felhasználói érdeklődéssel bíró szakjelzetes kéziratok gyűjteményére.

Humánerőforrás szempontjából a rekord jó feldolgozása kiemelt fontosságú, ugyanis szinte minden intézmény küzd a nem megfelelő mennyiségű dolgozó problémájával. Ha ugyanis a feldolgozás során minőségileg és mennyiségileg is jó adatokat tartalmazó rekordok készülnek el, akkor azokat nem kell javítani; hamarabb lesz azonosítható a példány jellegzetességei alapján; a régi raktári jelzetek és a jelenlegi jelzet együttes feltüntetése megkönnyíti a raktári keresést és visszaosztást;⁵⁴ kevesebb (e-mailes formájú) olvasói kérés és kérdés érkezik a részletekről. Ezt az utolsó pontot két, mindennapi munkánk során megtörtént eset példájával szeretnénk körüljárni.

Az első esetben 2021 szeptemberében egy külföldi egyetem professzora egy, a protestáns etika témájában készülő bibliográfiájának három tételéhez kérte az alábbi információkat: *teljes cím, kiadási hely, nyomdász neve*. A használó ugyan nem a példányok egyedi jellemzőire kérdezett rá, azonban az alapadatok hiánytalan kitöltése szükségtelenné tette volna az e-mailes adatkérést, megspórolva ezzel egy tájékoztató könyvtáros, egy raktáros és egy régi könyves könyvtáros munkáját.

⁵⁴ Ez a pont könyvtárunk egyik egyedi jelensége miatt magyarázatra szorulhat. Az Egyetemi Könyvtár korábbi jelzetelési gyakorlata alapján a különböző gyűjteményekbe besorolható kolligátumi tagokat tartalmazó kötetekben az egyes kolligátumi tagok külön jelzetet (és az integrált könyvtári rendszerben külön példányt) kaptak. Így például a jelenleg a H 359 jelzeten megtalálható kolligátumkötet tartalmaz kéziratot (H 359), RMK-t (RMK III 619d), barokk kötetet (Bar. 07336) és 18. századi kötetet is (XVIII. 00004). Mivel mindegyik tag rendelkezik más-más különgyűjteményi jelzettel, ezért minden érintett gyűjteményben az őrzési helyére utaló őrjegyet kell tartani. Probléma azonban akkor adódik, ha (figyelmetlenségből) nem a szokásos őrzési helyre, hanem egy másik kolligátumi tag jelzetének helyére kerül visszaosztásra a kötet. Ha a kolligátumi tagokhoz tartozó rekordokban semmilyen módon (legrosszabb esetben 500-as megjegyzés mezőben, legjobb esetben kolligátumkapcsoló mezővel) nincs jelezve, hogy ezen jelzetek között milyen kapcsolat áll fenn, úgy a kötet a lappangó kötetek szomorú sorsára juthat.

A második esetben szintén az adatok hiányosságából fakadó, ugyanakkor több kutatómunkát igénylő adatkérésről van szó. 2020. szeptemberében egy külföldi kutató (affiliációt nem adott meg levelében) a tudományos diskurzusban a *Meister mit den Blumenrahmen* ('Virágkeretek Mestere') néven emlegetett 15. századi mester egyik metszetét és annak hordozó kötetét kereste állományunkban. A kérés az Inc. 11 jelzetű ősnymtatványt jelölte meg hordozó kötetként, a közönségszolgálatos könyvtárosok azonban nem találták benne a keresett metszetet. Az olvasóval folytatott további levelezés során kapott egyéb információk és szakirodalmi leírás áttanulmányozása alapján a közönségszolgálatos könyvtárosok és a keresésbe időközben bevont régi könyves könyvtárosok megtudták, hogy a keresett metszet milyen tematikájú és milyen fizikai jellemzői vannak.⁵⁵ Ennek ellenére további szakirodalmi keresés volt szükséges, mert az Inc. 11 jelzetű ősnymtatvány nem tartalmazott a leírásnak megfelelő metszetet.⁵⁶ Valamivel később ismertünk rá, hogy a jelenleg Inc. 1049 jelzet alatt őrzött, a három király az újszülött Jézus előtti hódolatát ábrázoló metszetet kereste az olvasó, így végül szeptember 7-én a közönségszolgálat meg tudta küldeni a kért információkat. Egyetlen, akár 500-as megjegyzés mezőbe tett mondat a kiemelés tényéről *négy kolléga hat napnyi* munkáját spórolta volna meg.

A példa ugyan ősnymtatvány(ok)ról szól, azonban a probléma gyökere ebben az esetben is ugyanaz volt, mint az antikvák (és más egyéb muzeális gyűjtemények) esetében. A kolligátumkötetek (és a gyűjteményes kötetek) nem megfelelően vannak feldolgozva, ugyanis nincsenek összekapcsolva egymással, miközben az IKR adta keretek ezt természetesen lehetővé teszik. Mindkét példa közös fontos tanulsága, hogy a távoli elérés nem csak modern könyvek esetében elengedhetetlen és nem csak a koronavírus-járvány miatti lezárások értékelték fel az elektronikus katalógusokban található információk mennyiségét és minőségét.

Konklúzió

A tanulmányban a budapesti Egyetemi Könyvtár 16. századi nyomtatványainak gyűjteményét jártuk körül: a gyűjtemény kialakulását bemutató rövid történeti összefoglalást követően a mindenkor feldolgozási munkálatokat ismertettük. Ennek aktualitását – mint azt a bevezetőben jeleztük – a könyvtárban jelenleg is folyó

⁵⁵ Lehrs, Max ed.: *Geschichte und kritischer Katalog des deutschen, niederländischen und französischen Kupferstichs im XV. Jahrhundert*. 9 vols. Wien, Gesellschaft für Vervielfältigende Kunst. 1908–1934. 3:148. p.

⁵⁶ Lehrs Miksa: *A budapesti egyetemi könyvtár XV. századbeli ritka rézmetszete*. = Magyar Könyvszemle, 17. évf. (új folyam 1). 1892–1893. 191–194 p.; Papp Júlia: *Az Egyetemi Könyvtár metszet- és könyvritkaságainak XIX. századi hasonmásai*. = *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, 14–15. 2011. 357. p.; Bibor Máté János szerk.: *Mátyás király: Magyarország a reneszánsz hajnalán: kiállítás az ELTE Egyetemi Könyvtárban 2008. május 20. – június 21.* Katalógus. Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár. 2008. 95–96. p. 79. tétel (Wehli Tünde leírása).

rekatalogizálási munkálatok adják. A feldolgozás fent bemutatott menete reményeink szerint hozzájárul ahhoz, hogy egyrészt az Egyetemi Könyvtár részletes antikva leírásaival eleget tegyen az ide vonatkozó jogszabályok előírásainak; másrészt pozitívan hasson a könyvtár mindennapi működése során meghatározó használói elégedettségre és erőforrás-felhasználásra. Az általunk elkészített, kibővített rekordok ugyan már elérhetők a könyvtár online katalógusában (<https://opac.elte.hu>), jelenleg azonban nem mindegyik mezőkód kerül megjelenítésre, az informatikai háttér fejlesztése folyamatos.

Rezümé

A budapesti Egyetemi Könyvtár ma ismert antikvaállománya, amely az 1501 és 1600 között nyomtatott könyveket tartalmazza, az évszázadok során organikusan fejlődött. Alapja a könyvtár jogelődjeként funkcionáló nagyszombati jezsuita kollégium könyvtárának őszállománya (*antiquissima*), a gyűjtemény ezt követően a 18. század végén (II. József 1782-es abolíciós rendelete) és a 20. század közepén (1950-től államosított szerzetesi vagyon) bővült nagymértékben. Az antikvakötetek leválogatása 1946-ban indult meg, de a munka hosszú évtizedekig elhúzódott, és végül csak 2001-ben fejeződött be. Ezt (és a könyvek átjelzetelését) követően 2003-ban kezdődött el a gépi feldolgozás, 2020-ig összesen 1435 kötet részletes leírása készült el. 2021-ben kezdtük el a többi, csak minimális adatokat tartalmazó rekord javítását, és 2021. december 1-ig 584 újabb kötetet dolgoztunk fel. A feldolgozási munka során minden esetben figyelembe kellett vennünk egyrészt az olvasók, kutatók, könyvtárhasználók igényeit (kutatócentrikusság), másrészt a külső és belső szabályzatok egyértelmű utasításait (pl. 22/2005. [VII. 18.] NKÖM rendelet, ELTE EKSZ SZMSZ stb.). A munka menetét ezek alapján alakítottuk ki: folyamatosan javítottuk és bővítettük a pontatlan, szűkszavú vagy hiányzó adatokat, továbbá olyan információkat is feltüntettünk, amelyeket az Egyetemi Könyvtár korábbi feldolgozási gyakorlata során nem volt szokás. Az új, bővített rekordok célja, hogy a tudományos igénnyel elkészített leírások egyszerre segítsék a kutatók és a könyvtár dolgozóinak munkáját.

Cataloguing the Budapest University Library's 16th-century book collection

First remarks

The 16th-century printed book collection of the Budapest University Library developed organically through the centuries. Its base is the 'original collection' (also known as the antiquissima collection) once found in the library of the Jesuit college in Nagyszombat (Trnava), the legal predecessor of the University Library. The number of books significantly increased twice: at the end of the 18th century (after the Secularization Decree issued by Joseph II in 1782) and the middle of the 20th century (through the secularization of church property). The works on a separate 16th-century collection in

the University Library first began in 1946 but finished only after several decades, in 2001. After the introduction of a new call number, the librarians started to catalogue the post-incunables in the integrated library system in 2003, and they completed the detailed description of 1435 volumes until 2020. We started to correct the other records – which contained only minimal information – in 2021, and as of now (1 December 2021), 584 new volumes has been completed. During this process, we always took into account not just the demands of readers and researchers, but the instructions of external and internal regulations as well. The new records try to fulfil these expectations: on the one hand, we corrected and improved the incorrect, incomplete or missing data, on the other, we added new details, not mentioned in the previous descriptions. These new detailed records, written with scientific thoroughness, aim to ease the work of the researchers and the librarians at the same time.

RÉDEY-KERESZTÉNY JÚLIA
régi könyves könyvtáros
ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár
ORCID: 0000-0002-3875-0486

VRABÉLY MÁRK
régi könyves könyvtáros
ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár
ORCID: 0000-0003-0787-0183